

Despre Creștinismul arab, între tradiție și teritorialitate

Încercarea de a vorbi despre creștinii din Orientul Mijlociu, sau mai bine zis despre arabii creștini încadrați în lumea musulmană începând cu secolul al VII-lea, poate părea un lucru îndepărtat de spațiul geografic tradițional creștin. Ce au însemnat arabii în istoria umanității, se cunoaște foarte bine, au realizat lucruri remarcabile în domenii dintre cele mai diverse, plecând de la descoperirile arheologice și continuând cu înfăptuiri deosebite în matematică, medicină, filosofie, literatură, arte, etc. Din păcate creștinii din Occident sau chiar cei din Europa de Est și Rusia uită uneori că religia creștină s-a născut în Orient, iar când vorbesc despre Orientul Apropiat sau cel Mijlociu se gândesc aproape în exclusivitate la arabii musulmani. De asemenea impresiile despre acest spațiu sunt adesea deformate de mass-media, de o literatură românească, de o informație lipsită de obiectivitate, ori de o impresie superficială, ce poate proveni dintr-o scurtă călătorie turistică sau de afaceri. De aceea este necesar un studiu mai amănunțit al tradiției arabe creștine, ce se întinde din Orientul Apropiat până în Spania; din punct de vedere cultural ea se intersectează cu tradițiile siriacă, latină ori armeană, distingând și filoane maronite, caldee sau asiriene.

Din punct de vedere dogmatic tradiția arabă creștină se împarte în trei confesiuni:

- *cea melkită*, atașată hotărârilor de la Calcedon din anul 451 și învățaturii cu privire la unicul ipostas al lui Iisus Hrislos cu cele două firi. În cultura arabă credincioșii melkiți mai poartă și numele de Rum, adică romani, în calitate de moștenitori ai creștinilor bizantini "romani".
- *iacobiții*, care vorbesc despre un singur ipostas cu o singura fire a lui Iisus Hristos; siriicii, coptii și armenii, care sunt de acord cu ei, și se consideră "*monofiziți*".
- *nestorienii*, care susțin existența lui Iisus Hristos a două ipostase și două firi, doctrina este îmbrățișată de asiriene.

În forma ei eclesială tradiția arabă își găsește cea mai bună expresie în Biserica coptă din Egipt, cea mai mare dintre Bisericile vechi-orientale ca număr de credincioși și ca influență. Biserica asi-ro-caldeeană își are centrul în Irak, Bisericile siriacă și melkită sunt concentrate în Siria, iar cea maronită în Liban.

Originalitatea tradiției arabe creștine este cu atât mai evidentă cu cât ea este anterioară Islamului. Prima scriere arabă provine din siriacă și ar fi opera mediului creștin, deoarece cele mai vechi vestigii au fost descoperite în preajma unor biserici ca cea de la Zebd, la sud-est de Alep, unde există inscripții trilingve, în limbile greacă, arabă și siriacă. Prin învățământul practicat pe lângă Biserică, scrierea va ajunge până în Bahrein sau în regiunile de coastă ale Golfului Persic, unde erau instalate comunități de creștini. Astfel obiecția venită din partea arabilor musulmani, în sensul că arabii creștini nu ar fi indigeni, adică arabi, nu are nici un fundament istoric. Această remarcă se poate sprijini parțial pe refuzul "arabicității" câtorva, grupe de creștini, cărora le place uneori să accentueze apartenența lor etnică mai veche, identificând religia cu etnia. Fiecare dintre contestatari uită ca acești creștini erau arabi înainte de secolul al VII-lea, când a început epoca islamică. Examinând bine arabicitatea și islamitatea, putem releva o diferență apreciabilă: cea mai mare parte a musulmanilor nu sunt arabi, aceștia reprezentând practic numai 17% din totalul lor. Cele mai mari state musulmane nu sunt cele arabe ci: Indonezia, Pakistanul, Bangladeshul și India. În sfârșit marele număr de creștini arabi, moștenitori în secolul al IV-lea ai prozeliților arabi de care vorbește Faptele Apostolilor, demonstrează că nu putem identifica religia cu națiunea. De altfel arabicitatea nu poate indica o rasă sau o religie, ci o cultură, o istorie și un destin comun.

În secolul al IX-lea întâlnim foarte multe lucrări ale comunităților arabe creștine, care își exprimă acordul lor asupra dogmei și dezacordul asupra termenilor filosofici, folosiți în

exprimarea ei. De exemplu, un scriitor siriac din secolul al XI-lea, Aii ben Arfadi, care locuia nu departe de Alep, ilustrează raportul dintre creștini prin următoarea imagine: "trei persoane escaladează un munte fiecare dorind să ajungă în vârf, acest vârf este Iisus Hristos, spre care tindem cu toții. În pofida diferențelor noi suntem cu toții de acord asupra lui Iisus Hristos". O încurajare a acestei apropieri a fost și folosirea unei singure limbi - araba, de către toate comunitățile creștine din această zonă. De altfel disputele dintre creștini, pentru motivele politice, culturale sau filosofice, într-un cuvânt, între culturile acestor comunități, au permis diviziunile din secolul al V-lea. Fiecare comunitate avea limba sa: greaca, siriaca, copta, armeniana, împreună cu cultura corespunzătoare. Astfel, în disputele hristologice calcedoniene și postcalcedoniene pentru exprimarea credinței unice în Iisus Hristos s-a resimțit dificultatea de înțelegere a termenilor teologici, diferiți în fiecare comunitate.

Odată cu expansiunea musulmană, limba arabă va câștiga întregul Orient-Apropiat, ceea ce-i va determina treptat pe creștini să-și abandoneze limba, scrierea, și să vorbească araba, folosită și la Sfânta Liturghie. Astfel, fără a se converti la Islam, creștinii s-au arabizat în Egipt, Mesopotamia și întregul Orient-Apropiat. De aceea limba arabă a devenit practic un mijloc de comunicare pentru întreaga regiune între creștinii, care au înțeles că nu trebuie să rămână izolați. Cultura și limba arabă au fost factori de unitate a creștinilor din zonă.

Nu trebuie uitată nici legătura istorică a arabilor creștini cu lumea bizantină din care provin în chip parțial, ori implicarea lor începând din secolul al XIX-lea în problema Orientului și jocul marilor puteri în regiune (Franța, Marea Britanie, Rusia, Statele Unite ale Americii). Toate acestea au făcut ca diversitatea problemelor unor comunități arabe creștine să evidențieze relația dintre teritoriu și identitate, despre care voi încerca să vorbesc în acest material.

Am văzut că în momentul cuceririi musulmane creștinii din această parte a lumii erau deja divizați, între ortodocși rămași fideli Imperiului Bizantin și melkiți, nestorienii sau monofiziți din regiunile periferice ale Imperiului și de dincolo de el, din Armenia, Egipt ori Siria. Aceste segmentări și fracționări confesionale stabilite în urma unor divergențe de ordin hristologic, generau noi diviziuni profunde de genul celor de ordin politic sau cultural, între diferitele populații semitice. În cadrul Imperiului Otoman minoritățile arabo-creștine erau sub autoritatea Patriarhului de la Constantinopol, secondat de Patriarhul Alexandriei pentru Africa, și de cei ai Antiohiei și Ierusalimului pentru Orientul Apropiat. Caracteristica acestor ortodocși arabi era faptul ca ei aveau episcopi greci, iar preoții și diaconii erau arabi. Creștinii monofiziți erau conduși pentru Egiptul copt, de către Patriarhul copt de la Alexandria, iar pentru restul Imperiului de către Patriarhul armean a cărei autoritate se întindea și asupra siriacilor-iacobiți, ca și asupra nestorienilor de la frontiera turco-persană, vorbitori ai limbii arameene.

Maroniții proveneau dintr-o erezie ieșită din monofizism, numită monotelism, care accepta în persoana lui Iisus Hristos o singură voință, cea dumnezeiască. Ei erau situați din punct de vedere geografic, în regiunea Libanului de astăzi și se vor alătura Romei în perioada cruciadelor. Creștinii arabi ori arabizati traiau îndeosebi, în valea Nilului sau în zonele fertile ale Palestinei, Siriei și Mesopotamiei. În cazul ortodocșilor ei erau în marea majoritate urbanizați, iar alții precum maroniții locuiau în zonele muntoase, începând cu secolul al XVII-lea, fiecare din aceste Biserici a cunoscut un proces de uniatizare, adică de atașament al clerului și credincioșilor față de Roma. Expansiunea romană a reprezentat un semn al sosirii marilor puteri în zonă, în lupta lor pentru recucerirea și dezmembrarea Imperiului Otoman. Folosirea factorilor religioși urma o schemă simplă: Franța îi proteja pe catolici (maroniți și uniți, de toate tendințele), Rusia pe ortodocși, privilegiind în mod sistematic elementul arab și determinându-l să se opună ierarhiei grecești, observând în acest gen de pan-ortodoxie un complement la politica sa în Balcani, cu perspectiva deschiderii la Marea Mediterană. Tot

Rusia a depus eforturi deosebite și pentru apropierea Bisericii copte din Etiopia și posibilitatea instalării la Marea Roșie, ceea ce i-ar fi permis accesul la Africa.

În secolul al XIX-lea alte puteri pătrund în Orientul Apropiat prin intermediul religiei. Austria apare ca protectoare a greco-catolicilor, iar Marea Britanic și Statele Unite ale Americii își vor întinde misiunile protestante peste tot. La sfârșitul, secolului vom asista în Mesopotamia la o veritabilă cursă de "misiuni" printre populațiile creștine locale, acțiune accelerată și de descoperirea unor însemnate zăcăminte de petrol.

Înainte de a trece la prezentarea modului de funcționare identitară a acestor creștini arabi în perioada declinului Imperiului Otoman, ca și a creșterii sentimentului național arab, credem că este util să ne oprim puțin asupra aspectului sociologic al acestor comunități. Supuse statului juridic rezervat non-musulmanilor de către musulmani, aceste comunități creștine formează așa-numitele micro-societăți închise, adesea delimitate teritorial în zone muntoase de refugiu, ceea ce permitea dezvoltarea unui sentiment identitar deosebit de puternic, întărit și de ostilitatea ambiantă. Unele dintre ele se aflau în zone care făceau obiectul unor intense rivalități între puterile europene: rivalitatea dintre Franța și Anglia din Egipt, în regiunea siro-palestiană și Mesopotamia, germano-engleză și ruso-engleză în Mesopotamia.

În aceste condiții minoritățile creștine ca și cele musulmane (druizi, alaouți, șiiți etc) din Orientul Apropiat devin un punct de sprijin pentru diferitele puteri în rivalitățile dintre ele. În schimb aceasta instrumentalizare, se va traduce printr-o consolidare a identității acestor comunități-națiuni și prin adoptarea pentru unele dintre ele a unui model politic european de genul Stat-Națiune. În general aceste tentative vor fi destinate eșecului. Ortodocșii arabi nu au manifestat niciodată veleități naționaliste. Populațiile urbanizate cu o situație materială bună din vremea lui Petru cel Mare, influențate de propaganda rusă, anti-grecească, trăiau într-o relativ bună înțelegere cu otomanii. La începutul secolului al XX-lea ei aleg mai degrabă cauza arabă decât particularismul ortodox și militează de partea naționaliștilor arabi împotriva otomanilor, a francezilor sau a englezilor. Astfel unul dintre fondatorii partidului Baas a fost un ortodox, Michel Aflak. Răspândirea ortodocșilor arabi în orașele Siriei otomane (Liban, Siria, Palestina, Iordania) excludea orice posibilitate de teritorializare a identității lor, care se va îndrepta în aceste condiții către formele unui militantism arab, mai mult sau mai puțin laic.

Unii ortodocși precum melkiții, foarte marcați de influența franceză și cea austriacă, se vor atașa Romei în secolul al XVIII-lea, pentru a se desprinde de episcopatul grecesc. Aceștia vor juca un rol foarte important în procesul de reînnoire al culturii arabe și al renașterii sentimentului național arab. Din perioada napoleoniană acești uniți arabi vor participa la dezvoltarea Egiptului și a Siriei. Orientarea lor pro-occidentală va declanșa însă o atitudine reținută față de ei din partea turcilor. Același fenomen s-a petrecut și cu monofiziții arabi, numiți iacobiți, dintre care o parte sunt atașați Romei, fiind răspândiți în Siria Otomană. Aceștia au cunoscut în vremea primului război mondial un început de genocid cu caracter religios. Astfel, risipirea diferitelor minorități creștine în Orientul Apropiat le-a diminuat posibilitățile reale de teritorializare a propriei lor identități comunitare, conducându-le spre un naționalism arab radical.

Monofiziții copti s-au separat de Bizanț în secolul al VI-lea, pentru a scăpa de presiunile fiscale și politice ale Imperiului Bizantin. Coptii, nume ce vine din limba greacă și înseamnă pur și simplu "egiptean", i-au primit în anul 640 pe arabii musulmani, ca pe niște eliberatori. Treptat ei au fost arabizați, suportând destul de greu condiția inferioară de dhimma, într-un context amestecat de toleranță și persecuție. Chiar dacă au reușit să-și păstreze credința, ei erau cetățeni de rangul al II-lea în sânul imperiilor arabe și a celui otoman. O parte din acești copti se vor atașa Romei, în secolul al XVII-lea. În secolul al XIX-lea coptii au participat la trezirea sentimentului național arab-egiptean, care avea ca principal scop construirea unui mare imperiu arab, pornind de la Cairo. Această atitudine se va menține

de-a lungul întregului secol al XIX-lea, coptii opunându-se și prezenței britanice din secolul al XX-lea. Concentrați, din punct de vedere istoric, în nordul Egiptului, modernizarea acestei țări îi va determina să se deplaseze către marile orașe egiptene precum Cairo sau Alexandria. Asemenea altor comunități creștine arabe, răspândirea lor geografică precum și amestecul cu alte popoare musulmane majoritare în zonă, nu vor face altceva decât să împiedice orice idee de regrupare națională. Această situație îi va conduce pe copti spre un naționalism laic, multi-confesional. De asemenea înlocuirea monarhiei cu sistemul republican va deschide pentru ei o perioadă dificilă. În confruntarea sa cu lumea occidentală, nasserismul a avut mereu tendința de a-i acuza pe acești creștini cum că ar fi agenți ai Occidentului, acel Occident franco-britanic, care în alianță cu Israelul va ataca Egiptul, în anul 1956, ca urmare a naționalizării canalului Suez, Naționalismul laic al lui Nasser va da dovadă permanent, de reținere față de copti, considerați a fi a V-a coloană a Occidentului. Această mișcare se va radicaliza în vremea lui Sadat, fiind preludiul unei puternice emigrații copte spre țările occidentale. În anul 1998, mai mult de 2.000.000 de copti trăiau în Europa și America. Astăzi, creșterea Islamismului în Egipt nu face decât să accentueze această tendință emigraționistă, chiar dacă guvernul dorește să se folosească de copti pentru blocarea extremismului islamic.

De aceea, exodul creștinilor arabi în afara lumii arabe este un fapt major al secolului al XX-lea. Părăsind Egiptul, Libanul, Irakul, Siria, Iordania și Israelul, creștinii arabi sunt astăzi mai numeroși în afara lumii arabe decât în locurile istorice de origine. Acest exod al vechilor arabi creștini reprezintă una dintre principalele caracteristici ale istoriei arabo-creștine actuale și una dintre consecințele imposibilei teritorializării a acestor diferite comunități.

Din partea lor, maroniții trăiau în Munții Liban, amestecați cu populațiile druize care-i dominau din punct de vedere social. Ruperea echilibrului comunității se va produce în momentul invaziei Siriei de către trupele lui Mehmet Aii - Pașa Egiptului, susținut de Franța și care dorea să alcătuiască un vast Imperiu arab modern, în detrimentul Imperiului Otoman. Conducătorii maroniți au susținut tentativa sa și vor colabora cu el în timp ce druizii, sprijiniți de Londra, susțineau Istanbulul. Interesele variate și diferite au condus la confruntări și masacre importante, relațiile dintre cele două comunități fiind puternic afectate. Sub presiunea Marilor Puteri, neliniștite de creșterea influenței Franței în Orientul Apropiat, a găsit un modus-vivendi între diferitele confesiuni din această zonă. Din nefericire, în anul 1860, ca urmare a intrigilor engleze, în dorința de a controla drumul Indiilor și a menține integritatea Imperiului Otoman, războiul civil dintre cele două comunități reizbucnește, aspectul său brutal fiind ilustrat de masacrarea maroniților de către druizi. Aceasta va produce în Europa o emoție puternică și va conduce la intervenția militară în Liban a Franței, secondată de Austria, susținătoare a melkiților catolici. Cei 20.000 de morți ai acestui război civil a permis recunoașterea în sânul Imperiului Otoman, a unei specificități maronite cu o structură administrativă proprie și mai ales susținerea continuă a Franței pe plan politic, cultural și religios. Această pace precară a avut de asemenea drept consecință formarea unei diaspore maronite, caracterizată prin deplasarea acestei populații din zona muntoasă către Beyrouth și spre orașele de coastă ale actualului Liban; în acea perioadă Beyrouthul era un oraș dominat și populat de suniți și de ortodocși. Criza va deschide și calea exilului în afara Imperiului Otoman. O altă consecință ceva mai îndepărtată, dar de care trebuie să ținem seama, a fost formarea în sânul inteligenței maronite, a unui curent naționalist arab, care împreună cu ortodocșii și greco-catolicii, vor forma, alături de mediile musulmane, una din componentele renașterii naționale identitare arabe. Elita maronită forma o elită pentru Liban și o alta pentru lumea arabă, un exemplu interesant în acest sens fiind mențiunea că primul dicționar de limba arabă a fost scris de maroniți.

Pentru a înțelege mai bine deșteptarea sentimentului arab, este bine să ne amintim că în anul 1914, după emanciparea Balcanilor, o parte considerabilă din populația Imperiului Otoman era arabă; de aici miza considerabilă reprezentată de creșterea sentimentului național

arab pentru viitorul Imperiului Turc și de asemenea violența represiunii turcești, care s-a abătut nu doar asupra armenilor și grecilor, dar și împotriva arabilor creștini, în special maroniți și iacobiți din regiunea Muntelui Hauran. În anul 1918, regiunea actualului Liban a fost eliberată de armatele britanice și franceze. De acum înainte se pune problema viitorului Libanului, care conform acordului încheiat acum trebuia să se găsească în zona de influență a francezilor. În acest caz erau prevăzute trei soluții: prima cu un Liban care putea rămâne ca o provincie în cadrul Siriei, o Sirie mare trecută de sub controlul otoman sub cel al Franței, apoi un micro-Liban limitat la zonele maronite non viabile din punct de vedere economic și în sfârșit un micro-Liban extins asupra zonelor non maronite. Spre dezamăgirea naționaliștilor sirieni, cea de a treia soluție a fost reținută. Identitatea maronită a fost astfel teritorializată datorită Franței și includea și alte comunități creștine și musulmane, opunându-se practic Siriei care vedea în crearea Marelui Liban o manevră a imperialismului francez. Identitatea maronită se putea înscrie într-un teritoriu, dar lua ființă o țară ce cuprindea pe viitor nu mai puțin de 17 comunități religioase, creștine și musulmane. A urmat o perioadă de creștere economică și de dezvoltare identitară pentru maroniți, chiar dacă pentru alte comunități insatisfacțiile au fost numeroase. De fapt maroniții erau minoritari în Liban, iar în plus statul îi izola în sânul lumii arabe creștine deoarece ortodocșii erau tradițional mai degrabă favorabili Damascului decât Parisului. În anul 1943, pentru a pregăti independența, a fost adoptat un pact național care împărțea competențele politice între cele mai importante comunități libaneze: maroniți, druzi, sițiți, suniți și ortodocși. Preponderența a revenit în cele din urmă maroniților chiar dacă acest lucru nu corespundea cu situația demografică din țară. Dacă maroniții au reușit să aibă un Stat pentru ei, acesta nu era un Stat al lor, iar pentru a-și menține preponderența s-a apelat la o partajare de putere cu celelalte comunități.

Între independența obținută în anul 1945 și începutul războiului civil din anul 1975, în istoria Libanului a intervenit un nou factor: în raport cu creștinii, musulmanii au devenit majoritari. În anul 1932 creștinii reprezentau 52% din populație față de 42% în timpul războiului civil, iar maroniții au trecut de la 29% la 24% dinamica demografică musulmană fiind dată de comunitatea șiiită, care a devenit cea mai importantă în țară. Aceste mutații demografice, asociate cu prezența refugiaților palestinieni, vor provoca o reconsiderare a puterii maronite, amplificată de obsesia acestora din urmă, de situația încercuirii de către musulmani. Cele două fenomene vor declanșa un război civil, ce va dura 17 ani. În noile condiții strategia maroniților a alternat între menținerea actualului Liban, cu izolarea diferitelor comunități și crearea unei noi entități, cu o suprafață mai mică, dar alcătuită numai din creștini. Ideea transformării Libanului într-un Stat descentralizat, federal, a apărut atunci când, în urma războiului civil, țara s-a transformat în mai multe zone confesionale omogene și izolate una de cealaltă. Creștinii, care până atunci au trăit în bună înțelegere cu musulmanii s-au refugiat acum la nord de Beyrouth. În urma acestei deplasări s-au format noi zone cu populație șiiită, druză ori sunită. În afara satelizării Libanului de către Siria, rezultatul acestui război a fost consolidarea teritorializării comunităților libaneze, sau ceea ce s-a numit "cantonizarea Libanului"; caracterizată prin existența unor zone preponderent comunitare în detrimentul unui Liban pluralist. Astfel, reconstrucția unui stat libanez a eșuat, acesta fiind de fapt transformat într-o confederație de regiuni autonome, ce corespundeau principalelor comunități, fiecare conducându-se după propria lege. Triumful comunitarizării și teritorializării Libanului, va marca practic sfârșitul definitiv al maronismului, sau cel puțin al unui Stat cu o direcție preponderent maronită, marele vis franco-catolico-maronit.

Pe planul identitar, anii de război au permis reactualizarea unei teme importante: tema feniciană. Dornică de o demarcare de arabism, o parte a elitei maronite se va prezenta drept descendentă a fenicienilor, ceea ce le-a permis respingerea propriei arabicități și deci o distanțare față de Islam. Ei vor trece de la un raar-nisro activ în direcția renașterii culturale și naționale arabe de la sfârșitul secolului al XIX-lea, către un maronism restrâns la un teritoriu

protejat de Franța, sau ceva mai târziu spre o comunitate care devine minoritară demografic și politic, din cauza unei importante emigrații. Libanul ca țară deschisă influenței occidentale, dar și loc de refugiu pentru alte populații, venite din Orientul Mijlociu, a reprezentat o excepție în istoria complexă a lumii arabe creștine. Cazul libanez arată imposibilitatea unei teritorializări politice viabile și durabile, a unei minorități creștine pe pământ islamic.

Pentru Liban, dar și pentru alte țări din regiune, în încercarea de a scăpa statutului de minoritate și pentru a găsi mijloacele de a conviețui cu lumea islamică, creștinii au recurs la un anumit naționalism local, adică de consolidare a sentimentului de apartenență la Statele existente (create pe ruinele fostului Imperiu Otoman). Caracterul multicomunitar le permitea dezvoltarea unei identități, ce nu se putea confunda cu grupările majoritare. În contextul acestei "compartimentări" o transformare importantă se producea în planul identitar al majorității, care avea conștiința apartenenței la o țară. La adăpostul frontierelor, trasate în funcție de interesele marilor puteri europene, au fost create condițiile fuziunii comunităților creștine cu cele musulmane.

Naționalismul statal a fost cel mai bine ilustrat în Egipt. Condițiile erau și favorabile deoarece țara avea identitate națională incontestabilă și nu se confunda cu Islamul. Între cele două războaie mondiale, coptii au militat în mod activ alături de musulmani pentru impunerea temei naționalismului egiptean, pentru un Egipt independent. Fostul Secretar al O.N.U. Butros Ghali, care aparține unei vechi familii de copti a fost alături de liderul naționalist musulman Saad Zaghloul, atât la negocierile din închisoare, cât și la manifestatiile naționaliste, care au avut loc după cel de-al II-lea război mondial în Egipt.

O altă comunitate, victima, de data aceasta a unui veritabil genocid au fost asiro-caldeii. În secolul al XIX-lea ei trăiau la limita dintre două Imperii: cel Otoman și cel Persan. Ei erau descendenții nestorienilor, Biserica ce a cunoscut o expansiune misionară deosebită, până în Tibet și Java. Nestorienii au fost distruși de invazia mongolă, cei rămași refugiindu-se în regiunile muntoase. În Evul Mediu ei s-au împărțit în două ramuri: cea a asirienilor rămași nestorienii și cea a caldeilor atașați Romei. Originea lor etnică ridică și astăzi unele probleme pentru specialiști: sunt ei descendenții vechilor asirieni, arabizați sau îi reprezintă pe kurzii aramaizați, iar apoi arabizați? Indiferent de ipoteză, cea mai mare parte dintre ei au păstrat limba aramaică. În secolul al XIX-lea ei trăiau în trei zone: Hakari - bastion muntos inaccesibil, printre kurzii din sud-estul Turciei de astăzi, în regiunea Massoul printre arabi și kurzi în regiunea Urmia din Persia, printre azeri, kurzi și persani. Constant persecutați de diferiții lor vecini musulmani, pe la mijlocul secolului al XIX-lea ei au făcut obiectul mai multor solicititudini din partea misiunilor catolice franceze, anglo-anglicane, americano-protestante, germane și ruse-ortodoxe, mai ales din momentul în care s-a constatat că regiunea Massoul conținea enorme rezerve de petrol. Rusia vedea în minoritatea asiro-babiloniană un eventual punct de sprijin pentru a avansa în Turcia sau Persia, iar Biserica Ortodoxă Rusă chiar a reușit să recupereze o parte a minorității caldeene din Persia, în anul 1914, avansarea armatei rusești în Turcia orientală și ocuparea nordului Persiei vor determina deplasarea și instalarea asiro-caldeilor în Rusia. Reacția turcilor va fi deosebit de violentă: mai mult de 250.000 de asiro-caldeii au fost masacrați, iar alții se vor refugia în Rusia și în Persia ocupată de armata rusă.

Căderea Imperiului Țarist în anul 1917, a provocat și antrenat un nou masacru în regiunea Urmia unde kurzii și persii s-au năpustit asupra unei populații pentru care foștii aliați nu-i mai puteau susține. După noi masacre, asiro-caldeii au părăsit regiunea pentru Mesopotamia, aflată sub control britanic. În mijlocul acestor conflicte deosebit de grave, după încetarea ostilităților, autoritățile asiro-caldeie au trimis la negocierile de la Versailles mai multe delegații, cu cererea expresă de a obține crearea unui stat asiro-caldeean, alcătuit dintr-o parte a Azerbadjanului pers, a Estului Turciei, a regiunii Massoul cu ieșire la Marea Mediterană și Golful Persic. Această tentativă de teritorializare a națiunii asiro-caldeene după

genocidul căruia a trebuit să-i facă față, a fost fără rezultat, deoarece Massoul a fost integrat Irakuli, plasat însă sub mandat britanic, iar regiunea Hakari va rămâne la turci.

Tot acum armata engleză se va servi de trupele asiriene pentru a înăbuși revoltele arabe ivite odată cu noua tutelă a Irakului. Irakienii își vor aminti de acest rol represiv și în momentul obținerii independenței în anul 1932, vor avea loc adevărate progromuri împotriva asiro-caldeilor, considerați colaboratori ai englezilor, soldate cu mii de morți și un important exil către Siria franceză ori Persia,. în timpul celui de-al doilea război mondial trupele asiro-caldee vor ajuta armata britanică în Orientul Mijlociu și în Europa. Pentru asiro-caldeii rămași în regiunea de nord a Persiei, a Urmiei, aceștia vor fi antrenați în războaiele civile iraniene, care vor opune Teheranului, Kurdistanului și Azerbadjanului pro-sovietic. În chip paradoxal, odată cu venirea la putere a unui regim republican și laic, începând cu anul 1958, lucrurile se vor liniști. Regimurile republicane irakiene de diferite tipuri, cele ale lui Kasserh sau ale lui Saddam Husein, se vor concentra asupra accentului pus pe unitatea națiunii irakiene la nivelul diferitelor componente etnice, arabi sau kurzi, și confesionale, suniți, șiiți și creștini. Această stabilitate relativă a problemei asiro-caldee, într-un regim care predica unitatea națiunii irakiene în diversitatea ei, echilibra oarecum situația. Numai că în fața unor acte "de zel", cea mai mare parte a acestor populații asiro-caldee din Irak, va emigra spre țări ca: Australia, Statele Unite sau Europa.

Astăzi sunt mai puțin de un milion de asiro-caldeii în Irak, printre care și fostul numărul 2 al regimului Sadam Husein, Tarek Aziz. Actuala stabilizare a situației nu a fost posibilă decât prin abandonarea oricărei revendicări teritoriale și particulare, în schimbul păcii și a unor concesi de ordin cultural. Aceeași situație este și în Iran, unde în regiunea Urmia asiro-caldeii par a se fi acomodat cu regimul islamic, aflat la putere după debarcarea fostului Sah. în raport cu spațiul geografic ocupat inițial, această "națiune" creștină a fost complet lipsită de teritoriu în secolul al XX-lea.

Un ultim exemplu al dinamicii comunităților creștine arabe în istoria politică a Orientului-Apropiat este cel al creștinilor palestinieni, ortodocși sau melkiți catolici, în lupta palestiniană. Un sfert dintre palestinieni sunt creștini, iar din acest procent jumătate sunt ortodocși. Doi dintre principalii conducători ai mișcării palestiniene sunt de origine ortodoxă: Hawatme și Habas, ca de altfel și soția lui Yassdr Arafat. Dacă ortodoxia nu joacă un rol specific între revendicările palestiniene, pluralismul religios, fenomen mai puțin întâlnit în Europa, ocupă un rol de frunte în desfășurarea negocierilor de pace. În acest caz inițiativa națională dintr-o perspectiva laică a primat și a anulat orice revendicare identitară de tip comunitar confesional, singurul obiectiv fiind eliberarea Palestinei arabe, fără a-și face prea multe probleme pentru apartenența religioasă. Ortodocșii au chiar tendința de a se alătura mișcărilor palestiniene dure.

Dincolo de strălucirea lumii bizantine, creștinii arabi în secolul al XX-lea nu au reușit să depășească statutul lor de minoritate religioasă. Aceasta din motive demografice, iar imposibilitatea de a se teritorializa sub forma de micro-Stat-Națiune nu i-a împiedicat să-și păstreze identitatea, chiar și în diaspora din ce în ce mai numeroasă. De aceea considerăm că eșecul lor poate avea și un aspect pozitiv, deoarece ilustrează că un grup socio-etnic ori socio-confesional ce se poate menține în afara Statului sau a unui teritoriu, pe parcursul a două sau trei generații. Rămâne de văzut dacă această limită poate fi depășită.

La randul ei tradiția araba creștină ocupă un rol important în dialogul cu musulmanii, sau în confruntarea dintre monoteismul absolut iudaic și cel islamic. De pildă, cum poate fi explicată dogma Sfintei Treimi unui evreu ori unui musulman fără un real pericol reduționist. Dezvoltându-și însă propria tradiție teologică, arabii creștini nu trebuie să invidieze nici Occidentul creștin, nici pe ortodocșii din estul și sud-estul Europei, a căror tradiție teologică le poate fi complementară, în fond tradiția arabă creștină, născută din necesitatea creștinilor de a reaminti esența credinței în fața Islamului, poate ajuta la o

reînnoire a conștiinței misionare a Bisericilor prezente în lumea arabă. Dacă vor rămâne în continuare divizate, revenirea la izvoare este singura cale pentru realizarea unității creștine în Orientul Apropiat. La aceasta se adaugă și dialogul destul de dinamic cu Europa catolică și cea ortodoxă, sau relația specială cu musulmanii, ce sperăm că va dezvolta în această zonă a lumii o nouă perioadă de înțelegere, dreptate și pace.

Rezumat

Încercarea de a vorbi despre creștinii din Orientul Mijlociu, sau mai bine zis despre arabii creștini încadrați în lumea musulmană începând cu secolul al VII-lea, poate părea un lucru îndepărtat de spațiul geografic tradițional creștin. Ce au însemnat arabii în istoria umanității, se cunoaște foarte bine, au realizat lucruri remarcabile în domenii dintre cele mai diverse, plecând de la descoperirile arheologice și continuând cu înfăptuiri deosebite în matematică, medicină, filosofie, literatură, arte, etc. Din păcate creștinii din Occident sau chiar cei din Europa de Est și Rusia uită uneori că religia creștină s-a născut în Orient, iar când vorbesc despre Orientul Apropiat sau cel Mijlociu se gândesc aproape în exclusivitate la arabii musulmani. De asemenea impresiile despre acest spațiu sunt adesea deformate de mass-media, de o literatură românească, de o informație lipsită de obiectivitate, ori de o impresie superficială, ce poate proveni dintr-o scurtă călătorie turistică sau de afaceri. De aceea este necesar un studiu mai amănunțit al tradiției arabe creștine, ce se întinde din Orientul Apropiat până în Spania; din punct de vedere cultural ea se intersectează cu tradițiile siriacă, latină ori armeană, distingând și filoane maronite, caldee sau asiriene.

Originalitatea tradiției arabe creștine este cu atât mai evidentă cu cât ea este anterioară Islamului. Prima scriere arabă provine din siriacă și ar fi opera mediului creștin, deoarece cele mai vechi vestigii au fost descoperite în preajma unor biserici ca cea de la Zebd, la sud-est de Alep, unde există inscripții trilingve, în limbile greacă, arabă și siriacă. Prin învățământul practicat pe lângă Biserică, scrierea va ajunge până în Bahrein sau în regiunile de coastă ale Golfului Persic, unde erau instalate comunități de creștini. Astfel obiecția venită din partea arabilor musulmani, în sensul că arabii creștini nu ar fi indigeni, adică arabi, nu are nici un fundament istoric. Această remarcă se poate sprijini parțial pe refuzul "arabicității" câtorva, grupe de creștini, cărora le place uneori să accentueze apartenența lor etnică mai veche, identificând religia cu etnia. Fiecare dintre contestatarii uită ca acești creștini erau arabi înainte de secolul al VII-lea, când a început epoca islamică. Examinând bine arabicitatea și islamitatea, putem releva o diferență apreciabilă: cea mai mare parte a musulmanilor nu sunt arabi, aceștia reprezentând practic numai 17% din totalul lor. Cele mai mari state musulmane nu sunt cele arabe ci: Indonezia, Pakistanul, Bangladeshul și India. În sfârșit marele număr de creștini arabi, moștenitori în secolul al IV-lea ai prozelitilor arabi de care vorbește Faptele Apostolilor, demonstrează că nu putem identifica religia cu națiunea. De altfel arabicitatea nu poate indica o rasă sau o religie, ci o cultură, o istorie și un destin comun.

Înainte de a trece la prezentarea modului de funcționare identitară a acestor creștini arabi în perioada declinului Imperiului Otoman, ca și a creșterii sentimentului național arab, credem că este util să ne oprim puțin asupra aspectului sociologic al acestor comunități. Supuse statului juridic rezervat non-musulmanilor de către musulmani, aceste comunități creștine formează așa-numitele micro-societăți închise, adesea delimitate teritorial în zone muntoase de refugiu, ceea ce permitea dezvoltarea unui sentiment identitar deosebit de puternic, întărit și de ostilitatea ambiantă. Unele dintre ele se aflau în zone care făceau obiectul unor intense rivalități între puterile europene: rivalitatea dintre Franța și Anglia din

Egipt, în regiunea siro-palestiniana și Mesopotamia, germano-engleză și ruso-engleză în Mesopotamia.

În aceste condiții minoritățile creștine ca și cele musulmane (druizi, alaouți, șiiți etc) din Orientul Apropiat devin un punct de sprijin pentru diferitele puteri în rivalitățile dintre ele. În schimb aceasta instrumentalizare, se va traduce printr-o consolidare a identității acestor comunități-națiuni și prin adoptarea pentru unele dintre ele a unui model politic european de genul Stat-Națiune. În general aceste tentative vor fi destinate esecului. Ortodocșii arabi nu au manifestat niciodată veleități naționliste. Populațiile urbanizate cu o situație materială bună din vremea lui Petru cel Mare, influențate de propaganda rusă, anti-grecească, trăiau într-o relativ bună înțelegere cu otomanii. La începutul secolului al XX-lea ei aleg mai degrabă cauza arabă decât particularismul ortodox și militează de partea naționaliștilor arabi împotriva otomanilor, a francezilor sau a englezilor. Astfel unul dintre fondatorii partidului Baas a fost un ortodox, Michel Aflak. Răspandirea ortodocșilor arabi în orașele Siriei otomane (Liban, Siria, Palestina, Iordania) excludea orice posibilitate de teritorializare a identității lor, care se va îndrepta în aceste condiții către formele unui militantism arab, mai mult sau mai puțin laic.

Pentru a înțelege mai bine deșteptarea sentimentului arab, este bine să ne amintim că în anul 1914, după emanciparea Balcanilor, o parte considerabilă din populația Imperiului Otoman era arabă; de aici miza considerabilă reprezentată de creșterea sentimentului național arab pentru viitorul Imperiului Turc și de asemenea violența represiunii turcești, care s-a abătut nu doar asupra armenilor și grecilor, dar și împotriva arabilor creștini, în special maroniți și iacobiți din regiunea Muntelui Hauran. În anul 1918, regiunea actualului Liban a fost eliberată de armatele britanice și franceze. De acum înainte se pune problema viitorului Libanului, care conform acordului încheiat acum trebuia să se găsească în zona de influență a francezilor. În acest caz erau prevăzute trei soluții: prima cu un Liban care putea rămâne ca o provincie în cadrul Siriei, o Sirie mare trecută de sub controlul otoman sub cel al Franței, apoi un micro-Liban limitat la zonele maronite non viabile din punct de vedere economic și în sfârșit un micro-Liban extins asupra zonelor non maronite. Spre dezamăgirea naționaliștilor sirieni, cea de a treia soluție a fost reținută. Identitatea maronită a fost astfel teritorializată datorită Franței și includea și alte comunități creștine și musulmane, opunându-se practic Siriei care vedea în crearea Marelui Liban o manevră a imperialismului francez. Identitatea maronită se putea înscrie într-un teritoriu, dar lua ființă o țară ce cuprindea pe viitor nu mai puțin de 17 comunități religioase, creștine și musulmane. A urmat o perioadă de creștere economică și de dezvoltare identitară pentru maroniți, chiar dacă pentru alte comunități insatisfacțiile au fost numeroase. De fapt maroniții erau minoritari în Liban, iar în plus statul îi izola în sânul lumii arabe creștine deoarece ortodocșii erau tradițional mai degrabă favorabili Damascului decât Parisului. În anul 1943, pentru a pregăti independența, a fost adoptat un pact național care împărțea competențele politice între cele mai importante comunități libaneze: maroniți, druizi, șiiți, suniți și ortodocși. Preponderența a revenit în cele din urmă maroniților chiar dacă acest lucru nu corespundea cu situația demografică din țară. Dacă maroniții au reușit să aibă un Stat pentru ei, acesta nu era un Stat al lor, iar pentru a-și menține preponderența s-a apelat la o partajare de putere cu celelalte comunități.

Un ultim exemplu al dinamicii comunităților creștine arabe în istoria politică a Orientului-Apropiat este cel al creștinilor palestinieni, ortodocși sau melkiți catolici, în lupta palestiniană. Un sfert dintre palestinieni sunt creștini, iar din acest procent jumătate sunt ortodocși. Doi dintre principalii conducători ai mișcării palestiniene sunt de origine ortodoxă: Hawatme și Habas, ca de altfel și soția lui Yassdr Arafat. Dacă ortodoxia nu joacă un rol specific între revendicările palestiniene, pluralismul religios, fenomen mai puțin întâlnit în Europa, ocupă un rol de frunte în desfășurarea negocierilor de pace. În acest caz inițiativa națională dintr-o perspectivă laică a primat și a anulat orice revendicare identitară de tip comunitar confesional, singurul obiectiv fiind eliberarea Palestinei arabe, fără a-și face prea

multe probleme pentru apartenența religioasă. Ortodocșii au chiar tendința de a se alătura mișcărilor palestiniene dure.

Dincolo de strălucirea lumii bizantine, creștinii arabi în secolul al XX-lea nu au reușit să depășească statutul lor de minoritate religioasă. Aceasta din motive demografice, iar imposibilitatea de a se teritorializa sub forma de micro-Stat-Națiune nu i-a împiedicat să-și păstreze identitatea, chiar și în diaspora din ce în ce mai numeroasă. De aceea considerăm că eșecul lor poate avea și un aspect pozitiv, deoarece ilustrează că un grup socio-etnic ori socio-confesional ce se poate menține în afara Statului sau a unui teritoriu, pe parcursul a două sau trei generații. Rămâne de văzut dacă această limită poate fi depășită.

La randul ei tradiția araba creștină ocupă un rol important în dialogul cu musulmanii, sau în confruntarea dintre monoteismul absolut iudaic și cel islamic. De pildă, cum poate fi explicată dogma Sfintei Treimi unui evreu ori unui musulman fără un real pericol reducăționist. Dezvoltându-și însă propria tradiție teologică, arabii creștini nu trebuie să invidieze nici Occidentul creștin, nici pe ortodocșii din estul și sud-estul Europei, a căror tradiție teologică le poate fi complementară, în fond tradiția arabă creștină, născută din necesitatea creștinilor de a reaminti esența credinței în fața Islamului, poate ajuta la o reînnoire a conștiinței misionare a Bisericilor prezente în lumea arabă. Dacă vor rămâne în continuare divizate, revenirea la izvoare este singura cale pentru realizarea unității creștine în Orientul Apropiat. La aceasta se adaugă și dialogul destul de dinamic cu Europa catolică și cea ortodoxă, sau relația specială cu musulmanii, ce sperăm că va dezvolta în această zonă a lumii o nouă perioadă de înțelegere, dreptate și pace.

Eseu teologic elaborat și redactat de Drd. Stelian Gomboș